

LIČNA KARTA SREBRENICE

Milivoje Ivanišević

Uvodne napomene

U nedavnoj presudi Međunarodnog suda pravde Vojska RS imenovana je kao mogući izvršilac genocida nad muslimanskim živiljem u Srebrenici. Uprkos tome što je Srbija oslobođena optužbi za saučesništvo u jednom, makar i lokalnom, genocidu koji se dogodio ili se nije dogodio u Srebrenici, među političkim zagovornicima svakojakih krivica koje se pripisuju Srbiji, vlada predubeđenje da se Srpski parlament mora prikloniti ideji o skupštinskoj Deklaraciji koja je ravna javnom izvinjenju što Srbija u vreme vladavine Slobodana Miloševića nije sprečila zločin u Srebrenici i što se nije, ni tad ni posle, potrudila da zadovolji sve potrebe Haškog tribunala hapšenjem i isporučivanjem svih optuženih koje Haški tribunal od Srbije potražuje.

Publicista i istraživač ratnih zločina u bivšoj BiH, gospodin Milivoje Ivanišević u svom ogledu u TRAGANJU ZA ISTINOM dokazuje da postoje najmanje dve lične karte grada Srebrenice vezane za događaje u maju 1995. Po prvoj ličnoj karti Srebrenice koju potpisuju bošnjački lideri u Srebrenici se dogodio genocid koji presudom Međunarodnog suda pravde nije primereno kažnjen. Po drugoj ličnoj karti, koju svojom izjavom potpisuju gospodin Milorad Dodik i vlada RS u Srebrenici se dogodio ratni zločin, a ne genocid. Dve lične karte jednog grada dokazuju da srebrenički spor nije, i ne može, lako biti završen.

Karta popaljenih i razorenih srpskih naselja

Istraživački ogled gospodina Ivaniševića zalaže se za ratnu ličnu kartu Srebrenice koja opovrgava genocid. Ne upuštajući se u raspravu ili komentare o srebreničkim ličnim kartama naša redakcija pruža svom čitaocu na uvid zanimljiv ogled gospodina Milivoja Ivaniševića kao prilog mogućoj raspravi o Deklaraciji u Skupštini Srbije.

Gospodin Ivanišević, u privatnom razgovoru, veruje da Skupština Srbije, neće, ne sme i ne može izglasati Deklaraciju koja bi opisala RS kao moguću genocidnu tvorevinu. On je svoje uverenje opremio zanimljivim dokazima.

Stradanje Srba do aprila 1993.

Od kako su se Srbi 11. jula 1995. godine, oružjem kao što su i isterani, vratili u Srebrenicu počele su da kruže priče o velikom broju ubijenih muslimana, iznad svega nedužnih muslimanskih civila, staraca, žena i dece. Vremenom su te brojke neprestano umnožavane i konačno dostigle tolike razmere da danas - ne samo Haški tribunal, muslimanske verske i civilne vlasti, što se moglo očekivati i što je možda i logično - već i zvaničnici drugih država, često govore o genocidu.

Tu su i veoma brojne, pogotovo sarajevske i beogradske nevladine organizacije koje ovu tezu stalno drže u žiži interesovanja. Mrtvi muslimanski borci Srebrenice su sada, konačno ni krivi ni dužni, prisutni u raznim kombinacijama onih koji ih nikada nisu poznavali, a danas ih stalno i bez ikakvog emocionalnog osnova svojataju i "brane". Nametnuti kult Srebrenice kao da još uvek bdi nad našom savešću i postaje metafora gotovo nezamislivog i, povrh toga, čak genocidnog zločina Srba nad nedužnim meštanima tog u bosanskim gudurama i bespuću zagubljenog gradića.

Prema jednom od zaplenjenih dokumenata Armije BiH, koji ćemo verovatno još pominjati, piše doslovce "Krajem januara i početkom februara 1993. godine u zoni odgovornosti 8. OG stvorena je velika povezana slobodna teritorija sa centrom u Srebrenici koja je obuhvatila 95 odsto prostora opštine Srebrenica, 90 odsto prostora opštine Bratunac, 60 odsto prostora opštine Vlasenica i 50 odsto prostora opštine Zvornik.

Takođe, uspostavljena je direktna fizička veza sa OS regije Žepa." /1 Muslimani su u to vreme, po istom izvoru, u navedenim opštinama zaposeli preko 850 kilometara kvadratnih. Taj njihov nesporan vojnički uspešan poduhvat prouzrokovao je skoro potpuno uništavanje srpskih naselja i stradanja meštana srpske nacionalnosti. Samo u srebreničkoj i bratunačkoj opštini, od 93 naselja u kojima su živeli i Srbi, uništeno je njih 82 (izuzev sela Crvica, Liješće, Petrića i Skelani u srebreničkoj opštini, a u bratunačkoj opštini pored samog grada sačuvana su i sela: Dubravice, Jelah, Krasanovići, Pobrđe, Polom, Rekovac, Repovac i Slapašnica)/2.

Tom broju treba dodati i oko 20 uništenih srpskih sela i zaselaka u opštinama Vlasenica i Zvornik./3 Od 9.390 Srba u istom području Srebrenice, u svojim kućama, posle ovog muslimanskog pohoda, ostalo je njih 860 ili samo 9 odsto, a u Bratuncu od 11.500 meštana srpske nacionalnosti ostalo je samo 5.391 ili 47 odsto i to najviše zahvaljujući Srbima nastanjenim u samom opštinskom centru (3021 lice).

Uspehu muslimana najviše je doprinelo ilegalno, ali blagovremeno organizovanje paravojnih oružanih formacija koje su se snabdele oružjem iz magacina rezervnog sastava milicije i teritorijalne odbrane (TO). Pored toga veliki broj njih, procena je oko 10.000 iz BiH, upućen je na obuku u Obrazovni centar Republike Hrvatske. U Hrvatsku je ilegalno i iz ovog kraja otišlo blizu hiljadu mladića.

U pismu Izvršnim odborima SDA dato je uputstvo za slanje kandidata za navedenu obuku. Rečeno je da svako mora da ima "uput stranke, i dr." To već znači da se formirala stranačka oružana formacija./4 Februara 1992. iz magacina TO fabrike akumulatora izvukli su i u svoja sela odvukli čak i jedan trocevni protivavionski top kalibra 22 mm. Deo pešadijskog naoružanja kupili su od sredstava narodnog zajma, koji je u BiH bio raspisan za povećanje broja radnih mesta u privrednim preduzećima. Istina, to je učinjeno tajno i samo u firmama u kojima su direktori bili muslimani.

Od povlačenja JNA iz BiH 19. maja 1992. godine do formiranja Drinskog korpusa Vojske Republike Srpske 1. novembra iste godine, odbrana srpskih sela prepuštena je samim meštanima, koji nisu bili u stanju da se efikasno suprotstave brojčano neuporedivo jačim muslimanskim formacijama. Tada stvorena brojčana superiornost muslimanskih u odnosu na srpske oružane formacije bila je prisutna sve vreme rata. A kao što su muslimani preuzeli oružje iz magacina policije i TO tako su i Srbi preuzeli, ponekada i na silu, znatan deo

naoružanja, vozila, municije, sanitetskog materijala, inženjerske opreme, ostalih tehničkih sredstava i radio-stanica od jedinica JNA koje su se povlačile u Jugoslaviju.

Pohod muslimana na srpska sela bio je neka vrsta njihovog svenarodnog pokreta. Posle boraca u osvojeno selo bi, kao drugi i treći ešalon, nagnuli njihovi rođaci, komšije i prijatelji, tzv. civili: žene, deca, starci, sa najraznovrsnijim oruđima i alatima i oni bi svojim kućama odnosili sve što se može odneti.

Prema uvidu u statističke podatke o stočnom fondu pojedinih sela i izjavama izbeglih meštana, muslimani su u tim osvajanjima opljačkali 7.200 goveda, 16.200 ovaca i 38.000 živine. Iako je nepoznato koliko je odneto žitarica, pre svega pšenice i kukuruza, sa sigurnošću se može tvrditi da je toga bilo dovoljno ne samo za zimsku ishranu, već i za narednu setvu. Uostalom, to se videlo u proleće 1993, po zasejanim poljima.⁵ Ako bi se govorilo o gladi, onda je ona mogla da ugrozi samo opljačkana srpska sela i izbeglo srpsko stanovništvo.

Najgore su u tim akcijama prolazili uhvaćeni Srbi. To su uglavnom bili stare ili bolesne, duhovno i fizički hendikepirane, nepokretne osobe, ponekad i ranjenici, ali sudbina im je, gotovo bez izuzetka, bila ista. Dotukli bi ih muslimanski "civili" alatima koje su nosili da bi obijali kuće: sekirama, pajserima, motkama... Neke od tih žrtava spaljene su zajedno sa kućama u kojima su zatečeni.

Uprkos tome i pored velikog stradanja Srbi su u srebreničkom kraju već tada bili pod snažnim pritiskom propagande, koja je na taj način prikrivala njihova stradanja i muslimanske zločine.

Srebrenički muslimani se povlače

Po formiranju i konsolidaciji komandi i jedinica Drinskog korpusa, prvih meseci 1993. godine počela je srpska protivofanziva, koja je preokrenula ratnu situaciju i prouzrokovala više uzastopnih muslimanskih poraza. U suštini to je bila iznuđena srpska akcija, s ciljem da se oslobode izgubljena sela i izbeglicama omogući povratak.

Uspehu je, i pored malog broja vojnika kojima je raspolagao korpus i bezmalo sve brigade, u najvećoj meri doprineo školovan komandni kadar, koji je obezbedio efikasno korišćenje raspoloživog naoružanja i izvanredno planirane akcije.⁶ U aprilu 1993. zapretila je opasnost od sloma i mogućeg konačnog uništenja muslimanskih oružanih formacija. To je bio neposredan povod da se, pod vidom zaštite civilnog stanovništva, Srebrenica stavi pod zaštitu UN.

Sigurno da je i muslimanima i njihovim zaštitnicima teško pao poraz i izgon koji su doživeli sa najvećeg dela prostora koji su osvojili tokom prethodne godine. Kad su se Srbi vratili u svoja sela mogao se bolje videti obim njihovog razaranja i stradanja. U razdoblju od aprila 1992. do aprila 1993. ubijeno je više od hiljadu meštana srpske nacionalnosti, a od tog broja više od trećine žrtava je stradalo od hladnog oružja, spaljeno i masakrirano.

MILIVOJE IVANIŠEVIĆ (1932)

Autor je više studija, istraživanja i analiza iz oblasti kulturne politike i organizacije

kulturnih aktivnosti. Kao autor ili koautor objavio je pored ostalog:

Kulturni život radnika u Srbiji (1965)
Kadrovi u kulturnim i umetničkim ustanovama i organizacijama u Srbiji (1967)
Položaj i uloga umetničkih udruženja danas (1969)
Materijalne osnove kulturnog života u Srbiji (1969)
Domovi kulture (1969)
Delatnost kulture na nedovoljno razvijenim područjima u Srbiji (1972)
Program kulturnog razvoja Banja Luke (1977)
Konceptija dugoročnog razvoja kulture do 2000. godine (1981)
Društveno-ekonomski položaj kulture u Beogradu (1982)
Srbija - vodič kroz kulturu (1983)
Kulturna situacija u Beogradu i Srbiji (projekt III milenijum SANU (1985)
Materijalni položaj kulture u Jugoslaviji (1987)
Organizacija kulture i nove kulturne potrebe (1989)
Nevolje kulture (1991) i dr.

Bio je višegodišnji glavni urednik Glasnika UNESKA za srpskohrvatsko jezičko područje.

Od početka oružanih sukoba u Bosni i Hercegovini aktivan je u organizovanju i prikupljanju podataka o zločinima nad srpskim narodom u BiH. Spoljni je saradnik brojnih naučnih skupova o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava.

Objavio je knjige:

Hronika našeg groblja, Beograd - Bratunac 1994.
Izgon Srba iz BiH 1992 - 1995.
Zločini nad Srbima 1992 - 1995.

Koautor je knjiga: Hronika najavljene smrti BiH sa Vesnom Hadživuković i Darkom Tanaskovićem (engleski 1993) i Velike obmane sa Borom Mišeljićem, Fond istin o Srbima IKP N. Pašić 1996.

Urednik je posebnih separata o srpskim žrtvama i počinjenim zločinima objavljenim od 1997. do danas za opštine: Konjic, Kupres, Srebrenica, Bratunac, Goražde,

O tome je Jugoslovenska vlada posebnim Memorandumom, koji je 2. juna 1993. predao ambasador Dragomir Đokić, obavestila Generalnu skupštinu i Savet bezbednosti

Mostar, Pale i Trnovo, Kozarska Dubica, Derventa, Krupa i Bosanski Novi, Trebinje, Bosanski Šamac, Prijedor, Čelinac i druge.

UN./7 Međutim, Memorandum se odnosio samo na dve opštine (Bratunac i Srebrenica i na srebreničko selo Skelani sa okolinom) i na njih se odnosi iskazani broj od preko hiljadu ubijenih, ali i 2.800-3.200 ranjenih lica. Tom prilikom izostavljena su stradanja Srba u rubnim područjima opština Vlasenica i Zvornik, na čijoj teritoriji su deystvovalе iste muslimanske jedinice, kao i u samom gradiću Srebrenici.

Do dramatično potresnih saznanja došlo se pri otkopavanju masovnih grobnica na Glođanskom brdu i ostalim lokalitetima u zvorničkoj opštini./8 Tu su muslimani na veoma svirep način, u stilu islamskih "svetih ratnika" ritualno, džihadski, uglavnom hladnim oružjem, ubili oko 250 civila i zarobljenika iz okolnih srpskih sela, a najviše iz srpskih zaselaka sela Kamenica./9 Za taj podvig komandant Naser Orić sa još devet svojih uglednih saboraca odlikovan je Ukazom predsednika BiH Alije Izetbegovića najvišim odlikovanjem Armije BiH "Zlatnim ljiljanom".

Konačan spisak srpskih žrtava srebreničkog kraja, koji se zove Birač, i nalazi se u zoni odgovornosti 8. taktičke grupe Armije BiH sa sedištem u Srebrenici i pod komandom N.Orića, utvrđen je znatno kasnije ("Knjiga mrtvih srba", Cenar za istraživanje zločina nad srpskim narodom, 2006.) a objavljen je povodom deset godina od oslobođenja Srebrenice u dva navrata, najpre u specijalnom prilogu beogradskog lista "Večernje novosti" od 13. juna 2005. god, a potom i u naknadnom izdanju namenjenom samo za BiH, u ukupnom tiražu u više od 400.000 primeraka. U isto vreme, u izdanju Centra za istraživanje zločina nad srpskim narodom sa sedištem u Beogradu, odštampana je i posebna brošura sa imenima istih žrtava i dostavljena na preko hiljadu adresa pretežno raznih stranih misija i međunarodnih organizacija u BiH i Srbiji.

Navedeni spisak sadrži imena 3262 srpske žrtve. Prema dosadašnjim podacima oko 27 odsto ili oko 880 stradalih su pripadnici vojnih i policijskih formacija. Ostalo ili 73 odsto, odnosno 2.382 žrtve su civili. Za godinu i po dana nijedno ime nije osporeno. Spisak je nesporan pored ostalog i zato što su, često i sa zakašnjenjem, navedeni pokojnici sahranjeni uz prigodne crkvene obrede, a njihova imena nalaze se i u evidencijama sveštenika koji su ih sahranili. Fotografije većine srpskih žrtava srebreničkog kraja, odnosno Birča, izložene su i u spomen-sobama onih opštinskih centara koji se nalaze na teritoriji Republike Srpske. I u nekim privrednim organizacijama, kao i u većini opštinskih centara RS podignuti su spomenici ili spomen-ploče sa imenima lokalnih srpskih žrtava.

Nevidljivi zaštitnik

Kad je došao kraj muslimanskim osvajanjima i zločinima u srebreničkom kraju i ovom delu Srednjeg Podrinja početkom proleća 1993. godine nastala je panika i strah i među njihovim civilima i još više među borcima. Najviše su se plašili da im može biti uzvraćeno istom merom. Tada se javio moćan zaštitnik, koji ih je spasao od konačnog poraza i oslobodio odgovornosti za počinjene zločine, a ubrzo potom pred svetskom javnošću pretvorio u nedužne, gladne mučenike, bez krova nad glavom i željne hleba.

Lansiran je lažan izveštaj, ili bolje rečeno propagandni pamflet britanskog lekara Simona Mardela iz Svetske zdravstvene organizacije da u Srebrenici dnevno umire 20-30 ljudi./10 To

bi značilo na stotine mesečno, a toliko mrtvih, vojnika i civila zajedno, nisu imali muslimani od početka rata do tih dana aprila 1993. godine. Čak i Naser Orić u svojoj knjizi navodi da su za dve i po godine imali samo 1.912 mrtvih./11 Zbog lažnih izveštaja, koje je stalno lansirao u svet preko amaterskih radio-stanica, pomenutog lekara je general Filip Morion, komadant Unprofora, konačno morao da udalji iz Srebrenice. Srpska strana, svesna obmane i napora da se sačuva muslimanska vojska, a ne stanovništvo, pristala je da obustavi svoje oružane akcije. Savet bezbednosti je 16. aprila 1993. doneo Rezoluciju 819 i Srebrenicu proglasio za zaštićenu zonu.

Srbima i muslimanima je dato u zadatak da Srebrenica bude bezbedna. Istog dana i predsednik Republike Srpske dr Radovan Karadžić, poštujući Rezoluciju SB, izdao je naređenje da se obustave sva dalja dejstva Vojske Republike Srpske, po Srebrenici i oko Srebrenice, osim onih u nužnoj odbrani./12 Nažalost, slično naređenje nikada nije stiglo ni od predsednika BiH, ni od Glavnog štaba Armije BiH. (To se može tumačiti i kao prvi signal da muslimani neće poštovati Rezoluciju i neće pristati na razoružavanje.) Narednog dana u grad je ušla kanadska formacija Unprofora, jačine jedne čete sa 143 vojnika.

Sporazum Mladić - Halilović

Dva dana posle usvajanja Rezolucije 819 SB (18. aprila 1993. god) generali Ratko Mladić sa srpske strane i Sefer Halilović sa muslimanske strane sporazumeli su se posle mukotrpnih i dugih pregovora, koji su trajali bez prekida skoro četrnaest sati, da muslimani svoje naoružanje ipak ne predaju jedinicama VRS, što je bio prvobitni zahtev generala Ratka Mladića, već Unproforu i to najkasnije 72 sata po dolasku Kanađana u Srebrenicu.

Takođe, dogovoreno je da se izvrši razmena zarobljenika i da Srbi dozvole muslimanima da helikopterima evakušu oko 500 svojih ranjenika i bolesnika./13 Taj gest bio je još jedan dokaz tolerantnosti srpske strane, na šta muslimanska strana nijednom nije odgovorila na isti način. Naprotiv, narednog dana, posle sklapanja primirja i proglašenja tog područja za zaštićenu zonu, muslimani su na prevaru na dve različite lokacije iz zasede ubili šest srpskih boraca, a više njih ranili./14 I posle ovog njihovog verolomnog čina general Ratko Mladić je ostao pri ranijoj odluci da muslimani sa srebreničkog područja mogu slobodno evakuisati svoje ranjene i bolesne borce.

Generali Ratko Mladić i Sefer Halilović u dokumentu koji su potpisali 8. maja 1993. utvrdili su da granica područja demilitarizovane zone ostane "u okviru trenutnih linija konfrontacije", a to je, prema stanju na terenu, bilo otprilike u dužini od oko pet i po i u širini oko dva i po kilometra./15 Toliku teritoriju mogle su efikasno da štite i kontrolišu jedinice Unprofora prosečne jačine jednog kombinovanog pešadijsko-motorizovanog bataljona. (U dokumentu je predviđena manja jedinica "bar jedne čete sa štabom i logistikom".) U istom dokumentu dogovoreno je: "Predaja naoružanja (muslimanskog, naravno, napomena autora) će biti nadgledana od strane tima od tri oficira obeju strana zajedno sa oficijom Unprofora, koji će odrediti mesto gde će predaja biti obavljena"/16 Isto tako je definisano da: "Nijedan vojnik (odnosi se na obe strane, napomena autora), koji je u, ili koji želi ući u DMZ, osim pripadnika UnUnprofora, ne sme imati oružje, eksploziv ili municiju."/17

Međutim, ne poštujući postignuti dogovor od 8. maja 1993. muslimani nikada nisu pristali da se formira komisija, koja će nadgledati razoružanje, niti su zabranili nošenje, pa i upotrebu oružja u demilitarizovanoj zoni. Na to se oglušio i Unprofor. Muslimani su odbili da se povinuju u utvrđenim granicama. Oni su u svojoj vlasti i dalje držali, čak i proširili teritoriju

koja se protezala na oko 150 kvadratnih kilometara i koja je, pored Srebrenice, delimično ili u celini obuhvatala i sela Babuljice, Bajramovići, Bostahovine, Brakovci, Bučinovići, Bučje, Donji i Gornji Potočari, Dimnići, Dobrak, Fojhar, Gladovići, Karačići, Krušev Do, Kutuzero, Likari, Lipovac, Luka, Ljeskovik, Međe, Miholjevine, Milačevići, Močevići, Opetci, Osatica, Osmače, Pale, Palež, Pećišta, Podgaj, Postolje, Poznanovići, Prohići, Rađenovići, Skenderovići, Slatina, Sućeska, Staroglavice, Sulice, Šubin, Tokoljak, Žedanjsko.

Pored navedenih čisto ili pretežno muslimanskih sela, oni su pod svojom vlašću ili bolje rečeno, pod okupacijom držali i više srpskih ili pretežno srpskih sela i zaselaka: Čičevci, Gostilj, Mala Daljogošta, Međe, Močevići, Osredak, Obadi, Postolje, Podravanje, Pribidoli, Pustumlići, Radoševići, Ratkovići, Viogor, Radovčići, Sase. Toj zoni priključeno je i više sela bratunačke opštine: Pirići, Jagličići, Blječeva, Zagoni, Zapolje...U srpskim selima skoro i nije bilo nastanjenih muslimana, ali su bila pod kontrolom njihovih oružanih formacija i Srbima nije bio moguć povratak. Drugačije rečeno muslimani su se ponašali kako su hteli i kako je njima odgovaralo. Oni su sve vreme nastojali da budu zaštićeni, ali nikako i razoružani.

Za kontrolu i zaštitu tako velikog područja više nije bila dovoljna jedinica jačine bataljona, već znatno brojnije oružane formacije koje Unprofor nije bio u stanju ili nije hteo da obezbedi. Uostalom, apsurdno je da neko štiti toliko jake i brojne muslimanske oružane formacije. Slična je, najverovatnije, bila i procena komande Unprofora. Znalo se da je u okupiranim srpskim selima sve uništeno, ali se nije znalo zašto Srbima nije obezbeđena mogućnost povratka.

To što su muslimani okupirali i držali srpska sela nije izazvalo očekivanu reakciju ni komande Unprofora, niti visokog predstavnika UN za Bosnu i Hercegovinu. Okupacija i zadržavanje srpskih naselja u zaštićenoj zoni bilo je za civilne i vojne vlasti Republike Srpske neobjašnjivo i van svih dogovorenih normi. Stekao se utisak da je zona zaštićena i od povratka Srba u svoja sela i u svoje kuće.

Manipulacija u UN

Za razliku od međunarodnih institucija i UN, za koje se pretpostavljalo da su neutralni, znalo se da države članice NATO saveza, predstavljajući se pred javnošću kao međunarodna zajednica, sve vreme podržavaju secesionističke pokrete. Iznenađenje je i saznanje da UN nisu neutralne i da podržavaju muslimansku stranu. Do tog otkrića se stizalo veoma dugo, skoro deset godina, i uz stalnu sumnju da li je moguće da je to istina. Ne ulazeći u motive i podsticaje za takvo ponašanje, zadržaćemo se samo na nekim konkretnim slučajevima koji su vezani za srebrenička zbivanja.

Tajna poruka K. Anana

U Zagrebu je već 21. aprila 1993, samo pet dana pošto je Srebrenica proglašena za zaštićenu zonu, komandant Unprofora švedski general Valgren objavio da je demilitarizacija završena. "Na osnovu raporta koji sam dobio od svojih oficira u Srebrenici, mogu da potvrdim da je danas u podne grad demilitarizovan."/18 On se, profesionalno i oficirski časno, ogradio. Čak je navedeno da je demilitarizacija završena u podne. Ako to nije istina krivi su oficiri koji su ga obavestili.

U stvari, na podsticaj SAD i nekih zapadnih država, politika UN koju je dosledno izvršavao tadašnji podsekretar za mirovne operacije UN Kofi Anan, bila je da se muslimani ne

razoružaju. Kofi Anan je, sprovodeći takvu politiku, posle samo dva dana (23. aprila) poslao poverljivu poruku generalu Valgrenu o predstojećoj poseti delegacije Saveta bezbednosti, koju je predvodio venecuelanski ambasador. U toj poruci je naveo: "Imajući u vidu vaše javne tvrdnje da je Srebrenica potpuno demilitarizovana, ne vidim potrebu da Unprofor učestvuje u potrazi za oružjem od vrata do vrata.

Vas će nesumnjivo delegacija Saveta bezbednosti, koja vam dolazi u posetu upoznati sa snažnim osećanjem koje je prisutno među nekoliko zemalja članica da Unprofor ne sme previše aktivno da učestvuje u razoružavanju žrtava."/19 To je bio način da se, na intervenciju Kofija Anana, izigra Rezolucija SB i da se u Srebrenici sačuvaju muslimanske oružane formacije i terorističke bande. Ista praksa je potom primenjena i u Goraždu, Bihaću... Nekoliko godina kasnije video se stvarni smisao američke i Ananove intervencije u korist muslimana. Oni su postali pešadija NATO saveza.

To je samo početak pristrasnog ponašanja u slučaju Srebrenice. U Sekretarijatu UN prikriven je značajan jugoslovenski dokument o stradanju Srba u Srebrenici./20 Isti dokument je prikrivio i prečutao Kofi Anan i u svom izveštaju koji je o srebreničkim zbivanjima podneo Generalnoj skupštini 15. novembra 1999. godine. U istom izveštaju on se poziva na knjigu Nasera Orića/21 u kojoj se govori o stradanju muslimana,/22 ali prećutkuje ranije izašlu i dostavljenu knjigu M. Ivaniševića u kojoj se govori o stradanju Srba u Srebrenici./23 Na početku, u drugom paragrafu, naveo je ili citirao neverovatnu neistinu tužioca Haškog tribunala: "Dokazi koje je tužilac ponudio opisuju scene nezamislivog divljaštva: hiljade muškaraca je pogubljeno i zakopano u masovne grobnice, stotine muškaraca je zakopano živo, muškarci i žene su sakaćeni i poklani, deca ubijana pred očima svojih majki, deda prisiljen da jede jetru svog unuka.

Ovo su istinske scene pakla, pisane na najmračnijim stranicama ljudske istorije." /24 Haško tužilaštvo uzalud više godina traga za svedocima tih Ananovih "zločina". Niko tako nešto nije video. Čak ni sami srebrenički muslimani. Ovo što je u izveštaju rečeno je beskrupulozna obmana svetske javnosti i Generalne skupštine UN. Nikada nije pronađen, niti je postojao deda koji je prisiljen da jede jetru svog unuka, nisu pronađene majke pred kojima su pobijena njihova deca, nisu pronađeni obogaljeni i poklani muškarci i žene, sve je to izmišljeno, kao što je izmišljeno i zakopavanje živih muslimana.

To što je o Srbima u navedenom izveštaju napisao Kofi Anan, generalni sekretar UN, spada u stranice najmračnije propagande uperene protiv jednog naroda.

Šta se u UN dešavalo tokom rata u BiH neposredan svedok je profesor istorije, a izvesno vreme i prorektor na Illinois univerzitetu u Čikagu dr Nikola Moravčević. On je to izneo u intervjuu "Večernjim novostima"/25 pod naslovom "Činimo iste greške". Tom prilikom je rekao i sledeće: "Imao sam sreću da, dok sam bio prorektor na Univerzitetu, upoznam Butrosa Galija, koji mi je i dozvolio pristup arhivu.

Možda je prejako reći, šokantni podaci, ali sam došao do dokumentacije koja ukazuje da je u Sekretarijatu Saveta bezbednosti postojao tim koji je izveštajima iz Bosne i sa Kosova dopisivao srpske zločine, a ublažavao ili sasvim prikrivao one koje je činila druga strana. I za mene je bilo iznenađenje da je i put informacija koje su stizale, u najvećem delu, bio prilično čist, a da su ih službe u Savetu bezbednosti upotrebile tako da dokažu svu monstroznost Srba. Ustanovio sam, i to u knjizi napisao/26 da se išlo čak dotle da je izveštaj prvog

komandanta snaga UN u Bosni Satiša Nambijara o zločinima bosanskih muslimana, skinut sa agende dnevnog reda zasedanja".

Reč je o redovnom izveštaju koji je nakon godinu dana komandovanja jedinicama Unprofora Nambijar podneo Savetu bezbednosti i u kome se, pored ostalog, govori i o zločinima bosanskih muslimana i Hrvata nad srpskim stanovništvom. Nikola Moravčević, takođe, svedoči: "Madlen Olbrajt je od Butrosa Galija zahtevala da se Nambijarovi dokazi povuku. Ista je sudbina i dela izveštaja iz Račka, zbog koga je bombardovana Srbija."/27 Recept primenjivan tokom rata u BiH bio je sasvim jednostavan.

Izveštaji o stradanjima Srba i srpskim žrtvama završavali su u arhivu i o njihovom sadržaju javnost, bar preko UN, nikada ništa nije mogla da sazna. Nasuprot tome izveštaji o stradanju muslimana, silovanjima, progonima ili ubistvima, obično tajno i lažno dopunjeni sa falsifikovanim brojem stradalih, stizali su na dnevni red Saveta bezbednosti UN. Posledice su uvek bile iste: donošene su rezolucije sa novim, sve oštrijim kaznenim merama protiv Srba s obe strane Drine. Nedugo zatim na srpska naselja su se sručili bombarderi i krstareće rakete.

Nezadovoljstvo Srebreničana

O životu u Srebrenici tokom rata, od maja 1992, a pogotovo od 17. aprila 1993. do sredine jula 1995, znači dok se mesto nalazilo pod zaštitom UN, postoje mnoga svedočanstva iskazana pretežno od samih meštana, ali i od stranaca koji su dolazili i boravili u tom gradiću. Mi ćemo se ovom prilikom najviše koristiti ocenama koje su izneli sami Srebreničani. Međutim, ni od jednih ni od drugih ništa lepo nije rečeno o uslovima života i režimu koji je vladao u tom gradu.

Tako, po jednim, lokalni nesporazumi, svađe, sukobi i netrpeljivosti, nastajali su zbog mahinacija u distribuciji hrane i ostalih svakodnevnih potrepština, pogotovo robe iz humanitarne pomoći koja je stizala konvojima i avionima. Običan svet se bunio zbog toga što su najviše uzimali oni koji su već dosta toga imali i koji su najviše doneli iz osvojenih srpskih sela. Većim delom rata ovi problemi su više zaokupljali pažnju meštana nego oružani sukobi. Nije moralo tako da bude. U proleće 1993. Srebrenicu je napustilo oko 12.000 osoba.

To je u dobroj meri smanjilo potrebe za hranom. Pa i pored toga bilo je gladnih, bez ogeva u kućama, bez odeće i obuće. U isto vreme po tezgama na pijaci i ulicama bilo je razne robe, pogotovo one koja je stizala iz humanitarne pomoći. To je prouzrokovalo stalno nezadovoljstvo meštana, socijalne nemire, silovanja, pljačke, krađe, prostituciju... U mnogim kućama jedini novac koji su imali donosile su devojke koje su se družile sa vojnicima Unprofora. U jednoj od dve žešće pobune došlo je i do fizičkih sukoba.

U centru grada je razvaljena, opljačkana i zapaljena bivša robna kuća, u kojoj se nalazio magacin humanitarne pomoći. Istog dana usledila je energična policijska istraga, u kojoj je saslušano više desetina lica, koji su se tom prilikom zatekli u centru grada. Muslimani su posle pokušali da taj objekat prikažu kao žrtvu srpskog granatiranja, ali podvala nije uspela. Godinama je izgorela zgrada bila ruglo grada.

Takvo stanje prouzrokovalo je mnoga bekstva i dezertiranja iz enklave prema ostalim krajevima pod muslimanskom vlašću, najviše prema Tuzli, ali i u Jugoslaviju i Srbiju./28 Početkom aprila 1994. u Bratunac su prebegle i dve muslimanske devojčice u odmaklom stepenu trudnoće. Obe su imale po 15 godina i bile su žrtve silovanja Naserovih vojnika. Obe

su i Š.S. i V.D. nadležnim organima unutrašnjih poslova Bratunca 4. aprila 1994. dale službene izjave.

Po oslobođenju Srebrenice u jednoj zapuštenoj kući nađena je vezana devojka iz Italije. O tome je obavještena i italijanska ambasada u Beogradu. Posle posete njihovog vojnog atašea devojka je smeštena u psihijatrijsku bolnicu na Sokolcu. Pitanje kako se našla u Srebrenici i šta se sa njom dešavalo zasad je bez odgovora. Inače, o stanju u enklavi, pogotovo u samom gradu, kao i pobunama, data su brojna svedočanstva koja se čuvaju u nadležnim službama RS.

Dovoljno je pozvati se na javno izrečenu izjavu Ibre Mustafića, bivšeg predsednika Skupštine opštine i osnivača SDA Srebrenice, datu za Junge velt, koju je preneo i beogradski Dnevni telegraf,^{/29} koji tvrdi "da je u ovom mestu vladala prava mafija." On, takođe, tvrdi: "Nijedan dolar od silne pomoći koja je dopremljena u Srebrenicu nije dobilo civilno stanovništvo."^{/30}

Po drugim tumačima događaja, sukobi su prouzrokovani borbom za prestiž između vojnih i civilnih vlasti i pojedinaca, koji su u toj vlasti učestvovali. U tim sukobima više je upotrebljavano oružje nego u prethodnom slučaju. To potvrđuje i već pomenuta izjava Ibri Mustafića. On, takođe, kaže da nije imao nikakva prava, iako je bio predsednik opštine, čak je tamošnja mafija dva puta pokušala atentat na njega.

U jednom od tih napada bio je teško ranjen. Mafija je ubila i njegovog veoma bliskog prijatelja, šefa srebreničke policije.^{/31} Da atentati nisu bili retka pojava potvrđuje i slučaj Nurifa Rizvanovića.^{/32} Bez sumnje najmarkantnija osoba u muslimanskim oružanim formacijama Srebrenice, Bratunca, Konjević Polja, Cerske... Čovek sa najvišim vojnim obrazovanjem, ražalovani major iz bivše JNA bio je latentna opasnost za položaj Naser Orića. Međutim, za razliku od N. Orića, nikada nije bio u milosti Alije Izetbegovića.

Ubijen je iz zasede u rodnoj Glogovi februara 1993. nešto više od mesec dana posle uspešne zajedničke akcije na susedna srpska sela Kravicu, Ježesticu, Šiljkoviće izvršene 7. januara, na pravoslavni Božić.^{/33} Uspeh u toj akciji bio je jedan od razloga sukoba s Naserom Orićem. Posle ubistva Nurifa Rizvanovića proneo se glas da je on bio saradnik KOS-a i srpski špijun. Muslimani su to prihvatili kao istinu.

Civili nisu meta

Mora se utvrditi šta je prouzrokovalo i dovelo do srebreničke vojničke operacije jula 1995. godine poznate i planirane u Drinskom korpusu VRS kao "Krivaja 95"? Cilj tog poduhvata nije bio izgon muslimanske vojske, a pogotovo ne civila, iz Srebrenice. To potvrđuju danas ne samo izjave i svedočenja protagonista, već i sva raspoloživa dokumenta, pogotovo naređenja komandi u ovoj akciji angažovanih brigada, potom Drinskog korpusa i Glavnog štaba VRS. Nigde ne postoji naređenje da se zauzme Srebrenica.

To je zaključak koji je dao i holandski Kraljevski institut za ratnu dokumentaciju (RIOD). Isto mišljenje izneo je i Žan Rene Ruez, glavni istražitelj Haškog tribunala za Srebrenicu. On je u jednom intervjuu za sarajevski nedeljnik Dani na pitanje novinara "Da li imate elemente koji bi potvrdili prethodne planove o ovim masakrima?" Odgovorio: "Ne, nisu postojali prethodni planovi. Zauzimanje enklave uopšte nije bilo u planu. Plan o ovoj ofanzivi potiče od 5. jula. Prvobitni plan je bio smanjiti enklavu na sam grad Srebrenicu i pretvoriti je u veliki izbeglički kamp pod otvorenim nebom, da bi Ujedinjene nacije počele sa evakuacijom

zone." Novinar još pita: "Ta izjava se temelji na dokumentima koje posedujete?" Ruez: "Da, u potpunosti."/34

Slična je tvrdnja i poznatog francuskog advokata Žaka Veržesa, koji citira reči generala F. Moriona: "Ubeđen sam da je stanovništvo Srebrenice bilo žrtva višeg interesa, ali višeg interesa koji se nalazio u Sarajevu i Njujorku, ali sigurno ne u Parizu."/35 Za Srbe cilj operacije "Krivaja 95" bio je samo ograničavanje teritorije na obim koji je utvrđen aprila 1993. g. kada je Srebrenica proglašena za zaštićenu zonu. Razlozi za akciju srpske strane u cilju sužavanja teritorije koju poseduju muslimani bili su dovoljno ubedljivi i nesporni.

Glavni od njih su česti muslimanski napadi na okolna srpska naselja i zasede iza linija srpske odbrane, što je prouzrokovalo stalne ljudske gubitke. Da bi odbranila svoja naselja i stanovništvo od muslimanskih pohoda sa teritorije koju su zaposeli, VRS godinama je morala da angažuje značajne vojne potencijale. Uzalud su na nekoliko mesta oko zone postavljene table: "DEMILITARIZOVANA ZONA, svaka vojna operacija je strogo zabranjena, član 60. protokol 1, Ženevske konvencije". To za muslimane nije ništa značilo. Na linijama odbrane okolnih srpskih sela morali su da budu borbeni sastavi Bratunačke i Miličke brigade, a pored njih i ojačan bataljon Skelana i bataljon Zvorničke brigade. Na istom poslu bili su i policajci.

Vojne i civilne vlasti RS trpele su takvo stanje i s mukom smirivali meštane u stalnoj nadi da će muslimani konačno biti razoružani. To je trajalo više od dve godine. U Bratuncu je u nekoliko navrata malo nedostajalo da dođe do pobune civilnog stanovništva i izbeglica iz sela, koja su se, sasvim nelogično i neopravdano, našla pod muslimanskom kontrolom. Za sve to vreme Vojska Republike Srpske nije imala skoro nijedan značajniji međunarodni pravni ili politički razlog da se usteže od oružane akcije protiv 28. divizije Armije BiH.

Te formacije u Srebrenici su, ne uvažavajući pomenutu Ženevsku konvenciju, već prvih dana po stvaranju zaštićene zone, bile legitiman cilj za srpsku oružanu akciju. Isto srpsko pravo - zato što se muslimani nisu povukli u zaštićenu zonu, nisu razoružani i nastavili da napadaju okolna srpska sela - bilo je na snazi i onda kada je akcija izvršena, jula 1995. Međutim, kada su jedinice Drinskog korpusa krenule u ostvarivanje plana "Krivaja 95", uznemirile su se sve strukture UN, pogotovo one u BiH.

Odlazak muslimana

Za komandu ove operacije, izvedene sa malim brojem vojnika, iznenađenje je bilo što su muslimani odustali od odbrane ne samo seoskog područja zaštićene zone, već i same Srebrenice. Muslimanske snage su, po dobijenom naređenju i planu više komande, krenule u pravcu Tuzle. Ni u jednoj varijanti plana "Krivaja 95" nije bilo predviđeno da muslimani napuste Srebrenicu, kao što nije bilo predviđeno ni da srpske jedinice uđu u taj grad. Pa i pored toga Srbi su uradili ono što bi u istoj situaciji uradila svaka vojska, ušli su u nebranjenu i napuštenu Srebrenicu.

Jula 1995. ponovo je, kao i u proleće 1993, ispoljena briga samo za sudbinu muslimanske vojske. Opet se prišlo spasavanju 28. divizije Armije BiH, od sasvim izvesnih ljudskih gubitaka i mogućeg teškog poraza ako joj se dozvoli da brani zaštićenu zonu ili sam grad Srebrenicu. Ti borci su planirani za učestvovanje u "Balkanskoj oluji", koja je počinjala kroz dve sedmice, a ratište se prostiralo u dužini više stotina kilometara, od Trebinja na jugu, preko Sarajeva i Srebrenice, do Bosanske Kostajnice i reke Une na severu Republike Srpske.

U Tuzli je uskoro potom izvršena smotra na kojoj su na svečanoj tribini, pored mnogih zvanica, bili jedan pored drugog komandant 28. divizije brigadir Naser Orić i predsednik Predsedništva BiH, odnosno vrhovni komandant Armije BiH, Alija Izetbegović. Ova smotra dokazuje da je muslimanska vojska iz Srebrenice došla u Tuzlu po naređenju a nije pobešla na svoju ruku.

Mnoge indicije ukazuju da je zajednička hrvatsko-muslimanska komanda, po planu i na zahtev pretpostavljenog stranog faktora, nameravala da baš tih dana konačno krene u akciju, koja je pripremana još u jesen 1992. god. Šta nam sugerije takav zaključak?

Iznad svega to je američki iznenađujuće detaljan plan, koji je - već tada, prema tvrdnji veoma dobro obavještenih i visoko rangiranih vojnih analitičara Džordža Kenija iz Karnegi fondacije i Majkla Dagona, penzionisanog načelnika Štaba vazduhoplovstva SAD - predviđao oružanu, najverovatnije NATO intervenciju u konačnom obračunu sa "srpskom agresijom na Balkanu."/36 Srpska operacija "Krivaja 95" sigurno je remetila taj plan i raspored snaga.

Uskoro posle Srebrenice krenula je ofanziva i protiv Republike Srpske, oživela su ratišta na Ozrenu, Vozući, Sarajevu, Hercegovini, Bosanskoj Krajini. To je bio prvi deo pomenutog američkog plana "Balkanska oluja". Drugi, protiv Srbije, takođe američki, usledio je nekoliko godina kasnije.

Naređenja Radovana Karadžića

Prilikom oslobođenja Srebrenice jedinice VRS prošle su kroz 42 muslimanska ili pretežno muslimanska sela, 16 od muslimana okupiranih pretežno srpskih sela srebreničke i pet pretežno muslimanskih sela bratunačke opštine i pretresli sve kuće, pomoćne zgrade, skrovišta mesta. Iza njih nije ostala nijedna muslimanska žrtva. Besmislena je i sama pretpostavka da ranjen, star ili bolestan čovek, žena ili dete može pobeći od vojnika, pogotovo ako vojnik hoće da ubije. U to su se tokom prethodnih godina uverili meštani srpskih sela, koji su stradali kako od vatrenog tako i od muslimanskog hladnog oružja, noža, sekire ili malja. Stotine pojedinačnih i kolektivnih grobnica ostalo je po srpskim selima kroz koja je prošla muslimanska vojska.

Nasuprot takvoj muslimanskoj praksi, srpska vojska je uspešno obezbeđivala evakuaciju muslimanskih civila. Obezbeđivala je hranu, vodu, medicinsku zaštitu i prevoz. Oni su deci, majkama, sestrama i suprugama svojih protivnika pomagali da živi i zdravi odu tamo gde su njihovi najbliži, borci 28. divizije. To je zahtevano i u naređenju predsednika RS Radovana Karadžića./37 Retko se u ratu događa da neka vojska prođe kroz toliko neprijateljskih naselja, a da za vojskom ne ostanu civilne žrtve.

U svetu je veoma brzo, ali verovatno ne slučajno, zaboravljena ili zanemarena izjava koju je 27. jula 1995. dao visoki komesar UN za ljudska prava Henri Viland koji je sa timom stručnjaka pet dana intervjuisao veliki broj izbeglica kojih je na tuzlanskom aerodromu u to vreme bilo preko 20.000. Visoki komesar UN Henri Viland je za londonski Dejli telegraf izjavio: "Nismo pronašli nikoga ko je svojim očima video zločine."/38 Na to se ne osvrću "objektivni" ili "nezavisni" tumači srebreničkih zbivanja jula 1995. Izgleda, a nismo sigurni, da je i pominjani RIOD to u svom elaboratu prečutao. Prema dostupnim podacima, konačan broj lica koja su napustila Srebrenicu iznosi 35.632 osobe koje su prve nedelje avgusta registrovane od Svetske zdravstvene organizacije i bosanske vlade./39

Kao što vidimo, postoji neko ko je brinuo o muslimanskoj vojsci i nastojao da je sačuva od poraza. Srbima je ostalo da brinu o muslimanskim civilima i sačuvaju ih u životu. Srbima je to naredio i predsednik Republike dr Radovan Karadžić u čl. 3 i 4 "Odluke o imenovanju civilnog komesara za opštinu srpska Srebrenica"./40

Memorijalni centar i mezarje

Ne treba da čudi što su Potočari izabrani za tako veliko svetište i jedino kultno mesto ne samo muslimana BiH i bivše Jugoslavije, već i Evrope. Tu se rodio ratni predvodnik Naser Orić i, po svim lokalnim verovanjima, Memorijalni centar-mezarje podignut je u njegovu čast. Prema verovanju muslimana, Potočari treba da postanu simbol genocida nad njima u BiH. I više od toga, oni nude da Potočari budu za muslimane ono što je za Jevreje Aušvic a za Srbe Jasenovac. Ekstremni muslimani veruju da progon muslimana u BiH traje od kako su Turci proterani sa ovih prostora. Uvereni su da je nepravedno što nemaju sopstvenu državu dok Srbi imaju Srbiju, a Hrvati Hrvatsku. Srbi smatraju da su hrišćani, Srbi i Hrvati, stvarni starosedeoci BiH i da su ginuli u odbrani hrišćanstva od islama i muslimana.

U cilju podizanja navedenog mezarja i Spomen-obeležja Srebrenica-Potočari visoki predstavnici Wolfgang Petrič, a potom PEDI Ešdaun doneli su tri pravna dokumenta. To su odluke u kojima se, pored ostalog, visoki predstavnik poziva na ovlašćenja koja su mu svojevremeno data i po kojima je on konačan autoritet u tumačenju Sporazuma o civilnoj implementaciji Mirovnog ugovora./41

Bilo bi, svakako, logičnije da je za Memorijalni centar izabrana lokacija nekog od stratišta: Kozluk, Branjevo, Pilica, Petkovci... Ili mesto neke od većih primarnih masovnih grobnice: Glogova, Kozluk, Branjevo, Orahovac, Cerska... Lokacije Kozluk i Branjevo se posebno nameću jer su tu, po nekim svedočenjima, vršene egzekucije i pronađene su i otkopane primarne masovne grobnice.

Muslimanske žrtve

S obzirom na namenu Memorijalnog centra-mezarja Potočari, neophodno je da broj pokopanih bude što veći. Od toga najviše zavisi ugled Memorijalnog centra u svetu, naravno među muslimanima. Da su muslimanski vojnici tokom rata imali znatne gubitke nije sporno. U ovom slučaju samo je sporno koliko ih je stradalo prilikom proboja kroz nekoliko linija srpske odbrane i u međusobnim sukobima, a koliko je streljano. Sporno je koliko je stradalo julskih dana 1995. godine, a koliko u prethodnim godinama i ranijim borbama.

Najviše je sporno što protiv lica koja su izvršila streljanje Tribunal nikada nije pokrenuo istragu. Ko je te vojnike angažovao, pod kojim uslovima i ko im je obezbedio zaštitu, čak i u SAD./42 Ko je to učinio imao je uticaja i na Tribunal. Njihovo hapšenje i svedočenje pred Tribunalom otkrilo bi naručioca poduhvata. Štiteći izvršioce organizator egzekucije je štitio sebe. To je očigledan dokaz da naručilac nije mogao da bude neko iz Republike Srpske.

Ima indicija da su angažovani vojnici obmanuti, kao i da nisu imali poverenje u pravosuđe koje bi odredilo kazne pohvatanim muslimanskim zločincima. Ipak, nemoguće je poverovati u pretpostavku da su krenuli samoinicijativno. U tom slučaju samo bi oni bili krivi i odgovorni i Tribunal ne bi imao razloga da ne podigne optužnice. Ali, ni protiv Dražena Erdemovića, takođe jednog od neposrednih izvršilaca, nije ništa preduzeto sve dok se nije našao u Tribunalu. On je najbolji dokaz da su svi oni imali zaštitu.

Kada su jugoslovenske vlasti upoznate sa njegovim zločinom izrazile su nameru da mu sude, on je u strahu od toga i sasvim izvesne kazne spas potražio u Tribunalu. Ne slučajno. Njegovom zahtevu su se, takođe, nimalo slučajno, pridružile diplomate zapadnih (NATO) država./43 Tražili su da se poštuju njegova ljudska prava i slobodno izražena volja. U Tribunalu ne samo da je našao zaštitu od velike kazne, već je uskoro postao glavni oslonac Tribunala i svedok na svim suđenjima kad je bilo reči i o Srebrenici. Misteriju ko se krije iza inicijatora i naručioca izvršenih streljanja već više od deset godina srpska strana ne može da razjasni.

Dugo se, izgleda tragalo gde se i kada dogodio neki veliki srpski zločin, koji bi mogao da ustalasa svetsku javnost i pokrene NATO. U aprilu 1993. godine Amerikanci su pokušali sa Srebrenicom, ali je pokušaj propao. Prema vlastitoj izjavi Alije Izetbegovića, jednog od učesnika u tim razgovorima, on nije mogao da prihvati Klintonov predlog da pusti Srbe u Srebrenicu, i tako žrtvuje 5.000 meštana tog grada./44 Potom je u nekoliko slučajeva pokušano sa Sarajevom, ali ni to nije dalo poželjne rezultate. Još lošiji izbor su bili Cerska, Goražde, Žepa, Bihać... Međutim, ideja da su Srbi počinili veliki zločin nad muslimanima u BiH se morala ostvariti. Na kraju se ponovo ukazala prilika i izbor je, konačno, pao na Srebrenicu. Mesto je, ipak, pronađeno, odgovorni za zločin su određeni ranije, broj žrtava se, takođe, bar okvirno znao, samo su još nedostajali dokazi.

Nameštena igra

Taj dokaz, prema zamisli i očekivanjima onih koji su morali da ga pribave, trebalo je da budu događaji u kampu u Potočarima, gde su blagovremeno dovedeni muslimanski civili, koje prilikom dolaska Srba ne bi imao ko da zaštiti i odbrani. Tu su 12. jula očekivana ubistva i pokolji koje će, kako je s razlogom pretpostavljano, da izvrše Srbi posle parastosa na bratunačkom groblju. Motiv je bio poznat. Na isti dan 1992. god. muslimani su napali i popalili više srpskih sela i na surov način ubili 68 meštana...U Potočarima su bile majke, deca, sestre tih muslimanskih zločinaca.

Međutim, posle parastosa ljudi su se sa groblja vratili svojim kućama. Kada je podmukao plan sa podmetnutim muslimanskim civilima propao, verovatno na veliko iznenađenje inicijatora, morali su prići nekom novom, sada već iznuđenom, rešenju. U naredna dva dana iz okolnih mesta prikupljeno je desetak vojnika 10. diverzantskog odreda, koji su bili na odmoru, i oni su uradili ono što se danas kvalifikuje kao genocid. Streljanje zarobljenih muslimana nije predmet ove rasprave. Sporanj je broj streljanih ali nije sporno da su streljani samo vojnici a ne i civili.

Koliko je muslimanskih vojnika streljano, a koliko poginulo prilikom proboja do Tuzle i u nekoliko međusobnih sukoba? U odgovoru na ovo pitanje Žan Rene Ruez,/45 višegodišnji glavni istražitelj Haškog tribunala u srebreničkom slučaju, kaže: "Vodi se rat brojkama od prvog dana"./46 Ni danas još ne može da se odgovori na pitanje koliko je muslimanskih zarobljenika streljano. Zato ćemo izneti ono što ne bi trebalo da bude sporno. Reč je o podacima koji ne potiču iz srpskih izvora, već od institucija iz država koje su bile u ratu protiv Srba i, kad je reč o mezarju, iz muslimanskih izvora. Srbi ni u jednom slučaju ne samo da nisu imali mogućnost nekog uticaja, već ni mogućnost uvida u dokumentaciju na osnovu koje su formirani podaci.

Prve brojke mogućih žrtava nalazimo u spiskovima nestalih lica Međunarodnog komiteta Crvenog krsta koji su od 1995. do danas objavljavani više puta uvek sa drugim brojem

nestalih, ali se taj broj konačno ustalio negde na oko 7.000-8.000 osoba./47 Međutim, ti spiskovi su u više slučajeva osporavani. U njima su pronalazeni ljudi koji su glasali naredne godine (za izbore u 1996. u biračkom spisku za Srebrenicu našli smo 3.016 osoba iz spiska nestalih), tu su još žive osobe i osobe druge nacionalnosti.

Otuda ti spiskovi danas ne mogu da imaju isti značaj kao ranijih godina. Ipak, većina onih koji žele što više da okrive srpsku stranu pozivaju se na taj spisak i bez ikakvog osnova to proglašavaju spiskom masakriranih muslimanskih civila. Pregledom jednog od tih spiskova utvrđeno je da od skoro 8.000 nestalih, samo 36 osoba ženskog pola.) Ti spiskovi nisu spiskovi mrtvih, a još manje su spiskovi civila koji su masakrirani.

Neoborive činjenice

Neuporedivo su verodostojniji podaci koji se nalaze u dokumentaciji o ekshumiranim telima iz više masovnih grobnica./48 Posebno su značajne primarne masovne grobnice,/49 koje je za potrebe Tribunala istraživao Din Mening. Po njemu to su: Cerska (150 tela)/50, Nova Kasaba 1996. ima 4 grobnice (33 tela)/51, Orahovac: lažeta 1 (130) i lažeta 2 (243)/52, Branjevo (132)/53, Nova Kasaba 1999. (57), Glogova 1 (191) i Glogova 2 (139)/54 Kozluk (340)/55, Konjević Polje 1 (9) i Konjević Polje 2 (3)/56, Brana kod Petkovaca (234)/57, Liplje 2 (158)/58.

Ukupno su u navedenim grobnicama, prema ovim podacima pronađeni posmrtni ostaci 1824 tela. U ekspertizi Dina Meninga ekshumirano je 1.883 tela. Od otkopanih tela utvrđeno je da je muškaraca 1.656. A samo jedna ženska osoba. Za ostale nije utvrđen pol. U istoj ekspertizi je utvrđeno da su masovna ubistva izvršena u Cerskoj, Kravici, Orahovcu, Brani kod Petkovaca, vojnoj ekonomiji Branjevo, Pilici i Kozluku./59

U tužbama Tribunala te brojke su znatno drugačije i veće. Tako je po Tužilaštvu na istim lokacijama ubijeno između 4.900 i 6.700 muslimana (u Kravici je navodno ubijeno 1.000-1.500, Branjevu 1.200-1.500, Orahovcu, obe lažete 1.000, Brani kod Petkovaca 1.000, itd). Prema izjavama njihovih svedoka, muslimana, koji izjavljaju da su videli i preživeli egzekuciju, broj žrtava se povećava. Po njima ubijeno je 2.500 lica više od najveće cifre Tribunala. To znači oko 9.200 streljanih, što čak ni Tužilaštvo tribunala nije moglo da prihvati.

Kako izgledaju te disproporcije videćemo u tri sledeća slučaja. Na objektu vojna ekonomija Branjevo streljanje je izvršeno u nedelju, 16. jula, između 10 i 15 časova. Jedan preživeli svedok musliman procenjuje broj žrtva na 1.000-1.500, Tužilaštvo prihvata procenu Dražena Erdemovića, koji je i sam učestvovao u streljanju tih zarobljenika, i navodi 1.200, a u primarnoj grobnici nađeni su posmrtni ostaci samo 132 osobe.

Pretpostavlja se da se deo tih žrtava nalazi i u pretežno sekundarnoj grobnici Čančarski put 12 (toliko je na tom putu grobnica sa ukupno 174 tela). Pa i pored toga ostaje velika razlika. Sledeći slučaj je lokacija Orahovac za koju nekoliko svedoka muslimana tvrdi da je streljano 2.000-2.500, Tužilaštvo se opredelilo za 1.000 streljanih, a u primarnoj grobnici (obe lažete) otkopano je 373 tela. Treći slučaj je Brana kod Petkovaca, za koju muslimani navode brojku od 1.500-2.000, tužilaštvo 1.000, a otkopana su 234 tela.

U svim navedenim masovnim grobnicama, ne samo u ove tri, nalaze se i tela boraca koji su poginuli prilikom proboja kroz srpsku teritoriju i u međusobnim sukobima. Prilikom

asanacije terena, pogotovo leti za vreme velikih vrućina, kada se tela brzo raspadaju, skupljani su leševi koji su se nalazili u poluprečniku od po nekoliko kilometara i zakopavani u standardne, može se reći vojničke, masovne grobnice. Na kraju, kako proceniti koliko je tu žrtava iz borbi, a koliko streljanih. Iz svega toga treba izuzeti zarobljenike iz magacina Zadružnog doma u Kravici. Tu je došlo do pobune muslimanskih zatvorenika, koju niko ne pominje, u kojoj je ubijen srpski policajac Krsto (Bogoljub) Dragičević, rođen 1965. godine iz Skelana, a ranjen, sada takođe pokojni, Rade Čuturović sa nadimkom Oficir.

Straža, njih oko 30 boraca, branila se svim oružjima, pa i ručnim bombama. Tužilaštvo prećutkuje pobunu i navodi da je bilo 1.000-1.500 streljanih. U dve primarne grobnice, u susednom selu Glogova, u kojima su zakopani pobunjeni muslimani nađena su tela 330 osoba. Međutim, nezavisno od toga ukupan broj streljanih muslimanskih zarobljenika teško da može da iznosi manje od 407 lica. Toliko je pronađeno poveza za ruke i 270 poveza za oči. (Jedna osoba može da ima oba poveza.) Tim povodom mora se postaviti pitanje gde je oko sto srpskih zarobljenika koji su predhđno bili zarobljeni u Srebrenici.

Sigurno da ni srpske zarobljenke muslimanski vojnici nisu sproveli odvezanih ruku. Možda su ranije poubijani i nisu bili u ovim muslimanskim kolonama. Nepoznato je otkud u tim grobnicama posmrtni ostaci i lica srpske nacionalnosti. U primarnoj masovnoj grobnici Orahovac (lažete 2) Gojko Todorovića, Biljana Matić i Vojislav Milošević. U sekundarnoj masovnoj grobnici Čančarski put 3 (veza primarna grobnica Kozluk) Stanko Danilović.

U vreme ekshumacije identifikovan je veoma mali broj otkopanih tela (Cerska 9 od 150, Branjevo 13 od 132, Orahovac 21 od 373, itd.), ni 5 odsto od ukupnog broj ekshumiranih. O posmrtnim ostacima identifikovanih upoznaćemo se na osnovu spiskova lica čija su tela pokopana u Memorijalnom centru-mezarju Potočari.

Prva ukopavanja u ovom muslimanskom spomen- obeležju počela su 31. marta 2003. god. Od tada do danas ukupno je ukopano 2.442 tela. To je 559 tela više nego što je otkopano iz masovnih grobnica. Moguće je pretpostaviti da je, u međuvremenu, bilo i više pojedinačnih ili manjih grupnih ukopa i da je saopšten broj nešto veći. Ukupno je, uz odgovarajući verski ritual, obavljeno šest grupnih ukopa.

U prvoj grupi ukopanoj 31. marta 2003. nalazili su se posmrtni ostaci 600 identifikovanih lica. U drugoj grupi ukopanoj 11. jula 2003. nalazilo se 282 lica. U trećoj grupi ukopanoj 20. septembra 2003. nalazilo se 107 lica./60 U četvrtoj grupi 11. jula 2004. ukopano je 338 lica. U petoj grupi 11. jula 2005. godine ukopano je 610 lica./61 U šestoj grupi 11. jula 2006. godine ukopano je 505 lica./62

Ratničke poruke dr Mustafe Cerića

Od nastanka mezarja javnosti se nameće teza da je reč o nedužnim civilnim žrtvama srpskog genocida nad muslimanima. Tu tezu skoro u podjednako meri su lansirali muslimani i oni domaći i međunarodni faktori koji u tome vide i imaju neki svoj interes. Ne samo tokom rata, već i godinama posle, pa čak i danas, mnoge nevladine organizacije Sarajeva i Beograda, državne ustanove i mediji M-H federacije, muslimanske verske institucije, pa i pojedinci stalno manipulišu velikim muslimanskim stradanjima. Nedoumicu kod svakoga izaziva poruka koju je prilikom prvog ukopa javno izrekao islamski velikodostojnik dr Mustafa Cerić i koja je uklesana u velikom kamenom bloku. Pored lepih i blagih bogougodnih reči tu je i zagonetan zavet ili zahtev:

Neka osveta bude Pravda!

"U ime Boga Milostivog,
Samilosnog
Molimo Te Bože
Svemogući,
Neka tuga postane
Nada!
Neka osveta bude
Pravda!
Neka majčina suza
Bude molitva:
Da se nikome nikad
Ne ponovi Srebrenica!"

To je tekst poruke na centralnom mestu Memorijalnog centra, a meštani se i danas pitaju da li to hodža poziva na osvetu? Ne bi trebalo mrtve uznemiravati. Trebalo bi ih ostaviti da miruju na svojim parcelama i redovima bez obzira na razloge što danas više nisu među svojim. Ali, kao da se ne može bez toga. Teška srca to prihvatamo, što ne znači i da se lako mirimo sa nečim, s čime se teško možemo pomiriti. Problem Srebrenice i njenih muslimanskih žrtava star je više od deset godina i danas je još uvek aktuelan kao da je tek nastao. Za njihovu sudbinu okrivljuju nas Srbe. Problem srpskih žrtava i njihovog višegodišnjeg stradanja u ovom kraju nikada nije ni pokretan. Za njih niko nije odgovoran.

Ko su lica čiji su posmrtni ostaci danas ukopani u Memorijalnom centru-mezarju Potočari? I u ovom slučaju reč je o muškarcima i samo dve ženske osobe. Svi ukopi obavljani su svečano i u prisustvu najviših državnih rukovodilaca, islamskih verskih predvodnika, diplomatskog kora i stranih državnika. Ukopu koji je obavljen 11. jula 2005. godine, kada je označena i jubilara desetogodišnjica srebreničkih zbivanja, svečanosti je prisustvovao i predsednik Srbije Boris Tadić. Svi ti događaji pretvarani su i u medijske spektakle, sa brojnim propagandnim porukama i optužbama za genocid koji su Srbi počinili. Dužni smo, u ime istine, da kažemo nešto od onog što nam je poznato o licima koja su pokopana u mezarju. Od veoma obimne građe nastojaćemo da iznesemo nekoliko najupečatljivijih spornih slučajeva.

Zloupotreba mrtvih

1. U spiskovima pokopanih žrtava iz jula 1995. god. nalazi se veliki broj lica koja su bila registrovana kao birači opštine Srebrenica za izbore naredne 1996. godine. Raspoložemo njihovim imenima, ali ovom prilikom daćemo samo brojčani pregled. Od imena navedenih u prvom ukopu navodnih žrtava njih 271 bilo je u biračkom spisku za 1996 godinu, u drugom ukopu 85, trećem 31, četvrtom 140, petom 252 i šestom ukopu 135. To je 914 lica ili nešto iznad 37 odsto od ukupnog broja ukopanih. Logično je pretpostaviti da su to lica koja su umrla prirodnom smrću u razdoblju od jula 1995. do jula 2006. godine, kada je izvršen poslednji ukop, a ne žrtve Srebrenice stradale prilikom povratka Srba u taj grad. Da su u pitanju žrtve potvrđuje i činjenica da je organizator izbora Oebs, imao na raspolaganju više od godinu dana da ih briše iz spiska srebreničkih birača. To nije učinjeno. Ima indicija da je slična situacija i sa opštinom Bratunac, pa i Vlasenica i Zvornik.

2. Drugi sporan slučaj odnosi se na lica za koja postoje sudska rešenja da su umrla prirodnom smrću. Nažalost nismo u mogućnosti da ostvarimo makar površan uvid u većinu matičnih

knjiga umrlih u Srebrenici, Bratuncu, kao i u ostalim susednim opštinama iz kojih su regrutovani borci Osme operativne grupe Armije BiH. U tom slučaju ovaj spisak bi bio višestruko uvećan. No, i bez toga nije sporna činjenica da je i na ovaj način pokušano da se što više poveća broj navodnih muslimanskih žrtava Srebrenice "stradalih" u "masakru", prilikom povratka Srba jula 1995, i pokopanih u Memorijalnom centru i mezarju Potočari. Od oko sto imena dajemo samo nekoliko primera: Fetahija (Nazif) Hasanović, 1955.g. - umro 15.12.1996. g, Srebrenica./63 Šukrija (Amil) Smajlović, 1946.g. - umro 2.5.1992.g, Zalužje./64 Maho (Suljo) Rizvanović, 1953.g. - umro 3.1.1993.g, Glogova./65 Mefail (Meho) Demirović, 1970.g. - umro 10.5.1992.g, Krasanovići./66 Redžić (Ahmet) Asim, 1949.g. - umro 22.4.1992.g, Bratunac./67

3. U mezarje su, u cilju stvaranja neistinite slike o velikom broju nedužnih civilnih muslimanskih žrtava, prenošeni posmrtni ostaci kako boraca tako i civila sa drugih lokacija i ponovo, ritualno i uz verske obrede, pokopavani. I ovom vrstom obmane javnosti obuhvaćeno je nekoliko stotina lica. Dajemo desetak konkretnih imena. U prvom ukopu izvršenom 31. 3. 2003. godine iz lokalnog srebreničkog mezarja Kazani preneto je i ponovo pokopano telo Hameda (Hamid) Halilovića (1940-1982). Reč je, kao što vidimo, o licu koje je umrlo dvadeset godina pre početka rata. Prilikom četvrtog ukopa 11. 7. 2004. iz istog mezarja preneti su tela jednog starog, pre rata umrlog civila i jednog poginulog borca Armije BiH. To su Osman (Ibro) Halilović (1912-1989) i Nurija (Smajo) Memišević (1966-1993). Iz petog ukopa obavljenog 11. 7. 2005. ponovo su pokopani: Salih (Šaban) Alić (1969-1992), Mujo (Hašim) Hadžić (1954-1993), Ferid (Ramo) Mustafić (1975-1993), Hajrudin (Ismet) Cvrk (1974-1992)./68

4. Za jednu grupu vojnika Armije BiH pokopanih u memorijalnom centru nije poznato gde su i kada izginuli i gde su ranije bili sahranjeni, ali je izvesno da ni to nisu žrtve "srebreničkog masakra" jula 1995, i da su živote izgubili pre 11. novembra 1993. godine, kada je napisan dokument da su njihove porodice stambeno i socijalno zbrinute./69 U toj grupi se nalaze vojnici Armije BiH: Ćerimović (Mustafa) Mujo - 12.4.1938, Sebjočina-Vlasenica, Hasanović (Mujo) Hamed - 9.7.1966; Malić (Ibrahim) Ramiz- 1970. Here-Vlasenica; Omerović (Alija) Hamed - 1939, Glogova-Bratunac; Omerović (Mehmed) Adem - 1976. Vršinje-Vlasenica; Omerović (Nurko) Nurija- 1953. Urkovići-Bratunac; Hasim (Ćamil) Selimović, 1950; Ramiz (Suljo) Alić, 1942; Jusuf (Safet) Osmanović, 1947; Ramiz (Hakija) Alić, 1979; Munib (Mujo) Alić, 1962; Jusuf (Juso) Omerović, 1962; Meho (Mehmed) Osmanović, 1942; Sead (Osman) Salkić, 1960; Safet (Šaban) Korkutović, 1960, Omerović (Habib) Aziz- 1.5.1965, Sikirić-Bratunac.

5. U ranije pominjanom dokumentu u kome se traže podaci za izradu hronike Armije BiH navedena su i imena nekoliko stotina boraca koji su poginuli pre 07.03.1994./70 I u ovom slučaju to nisu ni žrtve neke egzekucije ni poginuli borci prilikom borbi za Srebrenicu jula 1995. I u ovom slučaju dajemo, samo kao ilustraciju, nekoliko desetina imena, po nekoliko iz pojedinih brigada 8. operativne grupe, a potom 28. divizije Armije BiH To su: Mujić (Rizvan) Ibro- 1952, Sućeska-Srebrenica, Mehmed (Meho) Hodžić, 1960; Hafizović (Ibrahim) Hajrulah - 1973, Opetci-Srebrenica Ismet (Šahmin) Huseinović, 1947; Mujo (Avdo) Ahmetović, 1970. Potočari, Mehmed (Meho) Hodžić, 1960. Potočari, Šaćir (Omer) Malić, 1945. Potočari, Amir (Omer) Omerović, 1974, Kadrija (Esed) Osmanović, 1956. Potočari; Jusuf (Juso) Jusić, 1941. Potočari. (Pripadnici 280. istočnobosanske lake brigade Armije BiH.) Mehmed (Omer) Avdić, 1966; Adil (Redžo) Hasanović, Meho (Mehmed) Ahmetović, Adil (Šećan) Hasanović, Husein (Ibro) Mehmedović; Omer (Šahin) Ahmetović-Bibo, 1946. Mujo (Avdo) Klempić, 1959. Srebrenica; Abid (Mehmed) Zuhrić, 1961. Meho

(Ahmo) Duraković, 1967; Safet (Himzo) Hodžić; Mandžić (Daut) Jusuf - 1938, Skelani-Srebrenica. (Pripadnici 281. istočnobosanske lake brigade Armije BiH.) Nedžad (Munib) Osmanović, Ramo (Omer) Avdić, Enver (Hamed) Ibrahimović, Izet (Idriz) Salkić, Dževad (K) Suljić, Hasan (Mujo) Beganović, Redžo (Avdo) Suljić, Omer (Osman) Smajlović, jedinica "5. juli" Tokoljak, milicioner Bajro (Hasan) Selimović iz čete Kazani; Kadrija (Ibrahim) Avdić, 1965. (Pripadnici 282. istočnobosanske lake brigade.) Avdić (Husein) Mehmed - 1943, Paljevine-Srebrenica, Avdić (Šemso) Mehmed, 1954, Pirići-Bratunac, Begić (Šaćir) Mirsad, 1955, Luka-Srebrenica, Salihović (Hasan) Hasib- 1945, Sućeska-Srebrenica, Suljo (Sinan) Omerović, 1922. Srebrenica; Mehmedalija (Sulejman) Hasanović, 1955. Srebrenica (Pripadnici 283. istočnobosanske lake brigade), Munib (Mujo) Mustafić, 1960, nestao 13.3.1993; Salko (Muhamed) Hodžić, 1959. (borac 284. istočnobosanske lake brigade.)

Komadanti i vojnici iz ozloglašanih događaja

6. Ovom prilikom dajemo imena muslimanskih vojnih rukovodilaca i vojnika, za koje ne postoje precizni podaci kako su i gde stradali. Zato je moguće da su oni žrtve streljanja, kao što je moguće i da su poginuli prilikom proboja linija srpske odbrane. Ne bi trebalo da bude sporno da su bili pripadnici Armije BiH i da su život izgubili jula 1995. Međutim, skoro svi oni, ili većina njih, do vremena pogibije ili streljanja učestvovali su u mnogim oružanim akcijama protiv meštana srpske nacionalnosti i snose odgovornost za počinjene zločine nad civilnim stanovništvom, razaranja sela, progon i pljačku.

Tu je i jedan broj članova raznih komandi i zaslužnih boraca, koji su predloženi za razne nagrade i odlikovanja./71 Njihova imena se nalaze i u krivičnim prijavama podnetim nadležnim pravosudnim institucijama za zločine počinjene na području Srebrenice i okolnih opština. I ovom prilikom dajemo u odnosu na raspoloživu građu ograničen broj takvih slučajeva.

Tu su članovi Glavnog štaba 8. operativne grupe Armije BiH: Sadik (Ramo) Sulejmanović, selo Luka, opština Srebrenica, Bego (Jusuf) Tihjić, rođ. 1960. god. Srebrenica, Ševket (Seid) Đozić, 1951. god. Srebrenica, Nedžib (Abid) Habibović, Srebrenica, Osman (Šerif) Osmanović, Hamed (Hamid) Alić, Amir (Maho) Rizvanović, Senahid (Abdulah) Tabaković, Zulfo (Munib) Halilović i Ahmo (Mujo) Tihjić, Srebrenica. Oni su bili na raznim komandnim dužnostima, a iz iste formacije su i odlikovani borci Hamdija (Ahmet) Hasanović, Nedžib (Abid) Habibović, Hajrudin (Salih) Malagić, Mustafa (Zulfo) Stočević i Mehmed (Suljo) Malić. Zajedničko im je učesće u oružanim akcijama protiv srpskih naselja Gniona, Blječeva, Osredak, Viogor, Bibići, Orahovica i druga naselja u neposrednom okruženju samog grada Srebrenice, maja 1992. god. (u navedenim selima ubijeno 13 meštana srpske nacionalnosti). Narednog meseca predvodili su akcije na sela Oparci (6 žrtava), Obadi i Špat (9 žrtava), Ratkovići (17 žrtava), Brežane 30. juna (19 žrtava). U julu: Zalazje, Sase i okolina (47 srpskih žrtava), u avgustu Ježestica (opština Bratunac, 9 žrtava), septembra Podravanje (32 žrtve), oktobra Fakovići (opština Bratunac, 17 žrtava), novembra Kamenica (opština Zvornik, 53 žrtve), decembra bratunačka sela Loznica, Bjelovac, Sikirić (60), januara 1993. sela Ježestica, Kravica i Šiljkovići (46), Skelani (61 žrtva). To čini ukupno 389 Srba koji su ubijeni u akcijama navedenih muslimanskih predvodnika./72

Zločinci proglašeni žrtvama

Na jednom grobnom mestu pokopan je Hajrudin (Šefko) Avdić, koji je bio komandant TO Sućeska, a potom pomoćnik komandanta za bezbednost 281. istočnobosanske lake brigade. Planirao je, neposredno rukovodio i učestvovao u napadu, pljački i uništavanju srpskih sela Osredak, Viogor, Orahovica, Zalazje i Sase na području opštine Srebrenica. Isto je počinio i sa selima Jeremići, zaselak Manovići i Rupovo Brdo opština Vlasenica i Hranča, opština Bratunac./73 U toku samo tri meseca komandovanja Hajrudin Avdić je učestvovao u ubistvima 74 lica srpske nacionalnosti.

U mezarju su pokopani i istaknuti borci 280. istočnobosanske lake brigade sa sedištem u Potočarima: Nusret (Salko) Salihović, Senad (Jusuf) Jusić, Salčin (Sejfo) Hodžić, Aljo (Ibrahim) Huseinović, Hajrudin (Nazif) Osmanović i Hajrudin (Hasan) Suljić. Oni su odgovorni za stradanja sledećih srpskih sela: Gniona, Jeremići, srpski zaselak Manovići, Brežane, Zagoni, Zalazje, Sase i dr.12. jula 1992. (47 srpskih žrtava), 8. avgusta Ježestica, opština Bratunac (9), 24. septembar Podravanje, opština Srebrenica (32), 5. oktobra Fakovići, opština Bratunac (17), 6. novembra Kamenica, opština Zvornik (53 žrtve), 14. decembra 1992. bratunačka sela Loznica, Bjelovac, Sikirić (60), 7. januara 1993. selo Kravica, opština Bratunac (15) i 16. januara 1993. selo Skelani, opština Srebrenica (61). Žrtve njihovih pohoda su 332 lica srpske nacionalnosti. A navedeni borci za ta dela i zločinačke podvige koje su počinili prilikom osvajanja srpskih sela nagrađeni su raznim priznanjima od pretpostavljenih starešina i komandi.

Avdulah (Avdo) Ahmetović, 1960, Sućeska, bio je pomoćnik komandanta, a Hajrudin (Hamid) Avdić, član štaba 281. istočnobosanske lake brigade. Prve žrtve njihovih napada bili su sela Osredak, Viogor, Orahovica, Žutica, Rupovo Brdo, Brežane, Hranča i Ježestica, opština Bratunac, Podravanje, opština Srebrenica, Loznica, Bjelovac, Sikirić, Kravica, opština Bratunac i Skelani, opština Srebrenica. Iz iste jedinice kao neposredni izvršioци zločina registrovani su: Adem (Ahmet) Ramić, rođ. 1937. godine, Srebrenica, Hajrudin (Omer) Alić, 1968, Srebrenica, Mujo (Muharem) Alić, Zulfo (Munib) Halilović, Hasan (Mujo) Beganović, Mensur (Šefko) Mustafić, Hasan (Enez) Hasanović, Hasan (Hasib) Salihović, 1968, Fikret (Huso) Mehmedović, Bešir (Sinan) Ajšić, 1971, i Hasan (Mehan) Hasanović. U tim zločinačkim poduhvatima navedeni komandiri i vojnici proterali su srpsko stanovništvo i učestvovali u ubistvu 228 lica srpske nacionalnosti.

Ibro (Husein) Dudić, rođen 1969. godine, iz Srebrenice, major, komandant 282. istočnobosanske lake brigade rukovodio je napadima na sela Ratkovići, Krnjići, Zalazje, Sase, Milanova vodenica, na putu između sela Peći i Skelana, Podravanje, Boljevići, Loznica, Bjelovac, Sikirić, Kravica i područje Skelana. U navedenim akcijama i selima ubijeno je 328 Srba, a njihova imovina opljačkana i prenetu u muslimanska sela.

Oficiri Mehmed (Salih) Salihodžić, Avdulah (Mustafa) Bećirović i Safet (Hamed) Ahmić bili su sve vreme rata na važnim komandnim i rukovodećim dužnostima u štabu 283. istočnobosanske lake brigade. Organizovali su napad na srpski zaselak Vitez, potom sela Oparci, Loznička Rijeka, Krnjići, Fakovići i Boljevići, Loznica, Bjelovac, Sikirić i Skelani (zaseoci Kušići, Čosići, Žabokvica, Kostolomci, Bujakovina, i dr). U istim akcijama učestvovali su i borci Sejdalija (Alija) Mehić, Azem (Hirkija) Alić, Liplje, opština Zvornik; Mirzet (Alija) Rizvanović, Dževad (Kemal) Salihović, Ahmo (M) Hasanović, Hajrudin (I) Cvrk, Bajro (Fadil) Salihović i Hasib (Rifet) Ahmić U pomenutim srpskim selima ubijeno je ukupno 189 Srba, meštana stradalih sela.

I ubice među sahranjenima

U mezarju pokopani Ibran (Ibro) Muratović, rođ. 1949. iz Bratunca učestvovao je u napadu na selo Blječeva 6.5.1992. godine i ubistvu tri lica srpske nacionalnosti. Senad (Hakija) Hasanović, 1968. iz sela Rovaši i Ismet (Omer) Mustafić, 1942. iz istog sela, pripadnici posebnih, verovatno lokalnih, muslimanskih oružanih formacija, interventnog voda Rovaši, učestvovali su u napadu na srpsko selo Metaljka i u zasedi na saobraćajnici Zvornik-Vlasenica u selu Konjević Polje kada je 27.5.1992. godine presretnuta kolona kamiona, vlasništvo DD "Boksit" iz Milića i ubijeno pet vozača srpske nacionalnosti, a vozila spaljena.

Kadmir (Ibrahim) Alić iz Tegara (opština Bratunac) i Huso (Ramo) Halilović iz Srebrenice učestvovali su 30.6.1992. godine u napadu na srpsko selo Brežane (opština Srebrenica) i ubistvu 19 lica srpske nacionalnosti.

Hamdija (Hamed) Alispahić, 1947. iz Jaglića učestvovao je 8. avgusta 1992. u napadu na srpsko selo Ježestica (op. Bratunac) i ubistvu devet Srba. Mirsad (Čamil) Mehmedović Sućeska, Mehmed (Edhem) Hajdarević, Soloćuša i Sejdin (Sejdalija) Alić iz sela Međe (opština Srebrenica) učestvovali su u napadu na sela Osredak, Viogor, Orahovica i druga sela na području opštine Srebrenica 15. maja 1992. i ubistvu osam lica srpske nacionalnosti.

Edhem (Salko) Husić iz Zapolje (opština Bratunac), Hajrudin (Hajro) Halilović, Srebrenica, Ramo (Ahmet) Salihović, Moćevići (opština Srebrenica) i Hajrudin (Murat) Salihović, 1940. Brezovice (opština Srebrenica), Huso (Zaim) Salihović, 1964. učestvovali su 1.6.1992.godine u napadu na srpsko selo Oparci (opština Srebrenica) i ubistvu šest lica srpske nacionalnosti.

Šaćir (Nurija) Memišević, 1953. godine Srebrenica, učestvovao je 5.7.1992. godine u napadu na sela bratunačke opštine Blječeva, 6.5.1992. godine, na Đurđevdan, i ubistvu tri lica srpske nacionalnosti i srpski deo sela Zagoni i ubistvu 14 meštana srpske nacionalnosti.

Alija (Šaban) Memišević, iz Bratunca, učestvovao je 5.7.1992. godine u napadu na srpski deo sela Zagoni (opština Bratunac) i ubistvu 14 meštana srpske nacionalnosti. Azem (Alija) Begić, 1962. godine selo Luka (opština Srebrenica) učestvovao je 12.7.1992. godine u napadu na srpsko selo Zalazje (opština Srebrenica) i ubistvu 47 meštana srpske nacionalnosti. Dževad (Ramo) Babajić iz Glogove (opština Bratunac) učestvovao je 25.7.1992. godine u napadu na srpsko selo Hranča i ubistvu osam lica srpske nacionalnosti.

Nedžad (Munib) Osmanović, 1969. godine Magašići (opština Bratunac) učestvovao je 20.7.1992. u godine napadu na srpski deo sela Magašići i ubistvu osam lica srpske nacionalnosti. Meho (Mehmed) Suljagić 1948. Kamenica Gornja (op. Zvornik) rukovodio je napadom na srpska naselja u Kamenici Gornjoj (opština Zvornik) 24.8.1992. kada su ubijena četvorica srpska meštana.

Umesto zaključka

Ratna prošlost ili biografija komandira i vojnika Armije BiH koje smo naveli vrlo je bogata pohodima na srpska sela i ubistvima lica srpske nacionalnosti. Oni nisu imali nimalo milosti prema srpskim selima i njihovim meštanima. Dokazi su bezbrojni. Te činjenice uveliko osporavaju stalno potenciranu tezu da je reč o žrtvama genocida ili muslimanskim civilnim žrtvama. Izvesno je da su neki od njih streljani posle zarobljavanja, ali mnogo više ih je poginulo u borbama prilikom pokušaja da se probiju do Tuzle. Imali su žrtava i u međusobnim sukobima.

1/ "Komanda 8. OG Srebrenica, 07.03.1994. god. Odbrana Republike, Vojna tajna, Strogo pov. Sektoru za moral Drugog korpusa, Prilog za vodič hronike Armije BH, dostavlja. Veza Vaš akt str. Pov. Br. 04-1-364-2" - Dokumenti u kojima se pružaju podaci za izradu hronike Armije BiH.

2/ Stalna misija SRJ pri OUN, 2. jun 1993. "Memorandum on njar crimes and crimes genocide in Eastern Bosnia (communes of Bratunac, Skelani, and Srebrenica) committed against the Serbian population from April 1992. to April 1993, str. 8.

3/ Od pomenuta 82 uništena srpska sela u opštinama Srebrenica i Bratunac navešćemo samo ona u kojima je bilo najviše ubijenih Srba. To su sela: Međe, Oparci, Obadi i Špat, Ratkovići, Loznička Rijeka, Brežani, Zagoni, Krnjići, Sase i Zalazje, Magašići, Hranča, Podravanje, Fakovići, Boljevići, Sikirić, Bjelovac, Brana Bačići, Ježestica, Kravica, Šiljkovići, Skelani...

4/ Oznaka: SDA, Broj: 1258-3-91, datum 11.07.1991. potpis za VD sekretara Hasan Čengiđ. Navedena je i adresa Centra: Štrosmajereva br. 80, Zagreb, i napomena da se "moraju javiti u srijedu 17.07.1991. godine do 18,00 sati". Dokument se nalazi i u Tužilaštvu Trbunala.

5/ Milivoje Ivanišević: "Hronika našeg groblja", Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava, Beograd - Bratunac, 1994. str.106-107.

6/ Komandant muslimanskih snaga Naser Orić imao je samo policijsku školu, a jedinicama Drinskog korpusa i brigada komandovali su jedan general, Milenko Živanović rođen u srebreničkom selu Ratkovići, i nekoliko desetina viših oficira poreklom takođe iz BiH, ranije oficira bivše JNA.

7/ Kao pod 2.

8/ U vremenu od 16. februara do 15. marta 1993. otkopano je sedam masovnih grobnica na lokalitetima Glođansko brdo (3), Kozjak, Trešnjica, Masalića Potok i Široki Put. Mnoga iskasapljena tela nisu mogla da budu identifikovana. Iz jama u kojima su pokopani izvađena su tela bez glave ili pojedinih udova, sa ekserima i gvezdenim šipkama u lobanjama, odsećenim mošnjicama, iskopanim očima, lancima na zglobovima ruku i nogu, ugljenisana tela. Samo tri žrtve su stradale od vatrenog oružja. To je utvrdio tim stručnjaka koje je predvodio dr Zoran Stanković, patolog sa Vojno medicinske akademije iz Beograda.

9/ Detaljnije u knjizi: Milivoje Ivanišević "Zločini nad Srbima BiH 1992-1995.", Udruženje Srba iz BiH u Srbiji i "Čigoja štampa", Beograd, 2005. str. 207.

10/ Nijaz Mašić: "SREBRENICA-agresija, otpor, izdaja, genocid", opština Srebrenica, 1999. str.151.

11/ Orić Naser:" SREBRENICA SVJEDOČI I OPTUŽUJE-genocid nad Bošnjacima u istočnoj Bosni (srednje Podrinje), april 1992-septembar 1994." Izdavač općina Srebrenica, Srebrenica-Malme-Ljubljana, 1995.

12/ Republika Srpska, Kabinet predsednika: Glavnom štabu Vojske Republike Srpske, str. pov. br. 01-53/93. 16. 04.1993. god. Naređenje u posedu Tužilaštva Haškog Tribunala.

13/ Dokument nosi naziv: " Sporazum o demilitarizacije Srebrenice i Žepe, sklopljen 08.05.1993. između general-pukovnika Ratka Mladića i generala Sefera Halilovića u prisustvu general-pukovnika Filipa Moriona". U čl. 8 predviđena je "evakuacija ozbiljno ranjenih ili bolesnih u bolnice i mjesta po njihovom izboru".

14/ Napadi izvršeni na lokacijama selo Močevići i brdo Kvarc, 17. aprila 1993. god. ubijeni srpski vojnici: Milenko (Radenko) Grbić, Dragan (Luka) Lalović, Elvis Ivančević, Jugoslav Jungić, Milan Milanović i Božo (Danilo) Stević. - "Hronika našeg groblja", str. 94

15/ Kao pod 13, čl. 1.

16/ Kao pod 13, čl. 3.

17/ Kao pod 13, čl. 5.

18/ Jan Vilem Honig i Norbert Bot: "SREBRENICA-svedočanstva o jednom ratnom zločinu", Radio B-92, Beograd 1997, str. 113.

19/ Isto, str. 114.

20/ Vidi pod 2.

21/ Kao pod 11.

22/ Vidi pod 9.

23/ Vidi pod 3.

24/ Izveštaj Generalnog sekretara Generalnoj skupštini UN podnet 15. 11.1999.

25/"Večernje novosti" od 18.12.2006.

26/ Nikola Moravčević: " Svetlosti Zapada", Prosveta, Beograd, 2003.

27/ Isto,

28/ Nemoguće je navesti više stotina dokumenata komandi pojedinih brigada i 28. divizije u kojima se obaveštava viša komanda o dezertiranju boraca, najčešće sa oružjem, ponekada i sa porodicama, u nepoznatom pravcu i traži njihovo hapšenje ako se pojave u tom području.

29/ "Dnevni telegraf", Beograd, 21.06.1996.

30/ Isto.

31/ Kao pod 29.

32/ Nurif Rizvanović bivši oficir JNA, kao nemački obaveštajac osuđen sa grupom saradnika na sedam godina zatvora. Posle izdržane kazne osnovao privatnu detektivsku agenciju "Laufer" u Novom Mestu (Slovenija). Pred početak oružanih sukoba u BiH, kao predsednik Muslimanskog nacionalnog vijeća, nabavljao oružje i snabdevao muslimane u srebreničkom kraju. Novembra 1992. iz Tuzle došao sa grupom boraca u selo Glogovu, op. Bratunac.

33/ R. Motika: "Naserov katil-ferman", nedeljnik "Javnost", 13. avgust 1994. str. 22.

34/ Nedeljnik "DANI", Srajevo, 4. maj 2001. str. 20.

35/ Žak Veržes: "Pravda za srpski narod", Lozana, 2003.

36/ Najveću pažnju zavređuje kraj tog plana koji glasi: "Treći korak je aktivno ratno stanje, u dva dela: najpre, uništavanje srpskih snaga u Bosni i, drugo, korišćenje koncentrisane snage protiv same Srbije. U prvom delu, SAD koriste avione AVAKS i lovce F-15 radi uspostavljanja vidljive savezničke nadmoći nad čitavom teritorijom bivše Jugoslavije. Pri tom su srpska teška artiljerija i oklopne jedinice u Bosni prvenstvene mete vazdušnih napada. Britanski i francuski timovi za infiltraciju razmeštaju baterijske radare da bi locirali srpske artiljerijske pozicije u blizini zona pod opsadom. Iz baza u Italiji i sa nosača aviona u Jadranu, američki F-15, F-16, F-18 i F-111 sistematski neutrališu srpske artiljerijske jedinice pomoću precizno vođenih bombi i raketa. Koristeći zajednički radarski sistem za nadziranje napada ili druge sofisticirane sisteme osmatranja, SAD pronalaze srpske oklopne jedinice, a lovci ih uništavaju... Očajanje, ipak, može da navede Srbe u proveru odlučnosti koalicije (čitaj NATO, op. M.I.) slanjem novih snaga u Bosnu... Obnavljanjem sukoba u Hrvatskoj ili započinjanjem diverzantskog rata na Kosovu, ili bilo koju kombinaciju od gore navedenog. Ovakva akcija sa njihove strane bi ubrzala drugi deo: američki avioni i krstareće rakete "Tomahawk" uništavaju važne centre u Srbiji... Tehnologija koja koristi snopove karbon filtera dozvoljava nam da izbacimo iz upotrebe srpsku električnu mrežu, a da je ne uništimo, tako da kada prestanu neprijateljstva sistem može da funkcioniše. Druga tehnologija nam omogućava da naftne proizvode u rafinerijama i rezervoarima pretvorimo u beskoristan žele, ne uništavajući kapacitete. Uništavamo srpske komunikacione instalacije. Istovremeno, preuzimamo srpske radio talase kako bismo srpskom narodu jasno kazali da želimo okončati rat. To je rat koji Srbi ne mogu da dobiju." Navedeni su i neophodni vojni kapaciteti koji, pored muslimanske pešadije čiji je cilj "ponovo zadobijanje svoje zemlje", treba da budu angažovani. To su: "Jedan nosač aviona sa borbenom grupom od oko 60 aviona u Jadranu, uz to tri AVAKSA, jedan JSTARS sistem za osmatranje, 5-10 tankera tipa KC-135, 24 aviona F-15, 18 aviona F-111 i 24 aviona F-16 uz opremu i oruđa sa preciznim vođenjem. List "Jerusalem post", Džordž Keni i Majkl Dagan: "Operacija Balkanska oluja: Evo plana", Jerusalem, 30. (?) novembar 1992. (Vidi bilten BINA od 1. decembra 1992)

37/ Predsednik RS, str. pov. broj: 01-1351/95. Datum: 11.07.1995. god. Dokument se nalazi i u Haškom tribunalu.

38/ Džordž Bogdanić, prema analizi "Srebrenica i politika ratnih zločina", Kongres srpskog ujedinjenja, specijalan izveštaj, 8. jul 2005 (prevod na srpski).

39/ Isto kao 38.

40/ Na osnovu čl. 80. Ustava RS. Broj 01-1350/95. Datum: 11.07. 1995. godine. Dokumenta se nalazi i u Haškom tribunalu.

41/ Prvu Odluku je potpisao Visoki predstavnik Wolfgang Petrič, a doneta je 25. oktobra 2000. godine. (objavljena je u "Službenom glasniku Republike Srpske" br. 39 od 16. novembra 2000. Drugu Odluku o formiranju Fondacije takođe je potpisao Wolfgang Petrič, a doneta je 10. maja 2001. godine. (objavljena je u "Službenom glasniku RS", 24 od 5. juna 2001. godine). Treću Odluku doneo je Visoki predstavnik 25. marta 2003. (objavljena je u "Službenom glasniku RS" br. 23 od 5. aprila 2003. str. 8-9).

42/ U leto 2006. u dnevnoj štampi je objavljeno da je u SAD uhapšen neki Mandić koji je učestvovao u streljanju muslimana u Srebrenici. Isti je odgovarao samo zato što je ilegalno prešao granicu.

43/ Kosta Čavoški: "Hag protiv pravde", IKP "Nikola Pašić", Beograd, 1998. str. 71.

44/ Intervju sa Hakijom Meholjićem, srebreničkim delegatom u razgovoru sa Alijom Izetbegovićem septembra 1993. u Sarajevu, "5000 muslimanskih glava za vojnu intervenciju", žurnal "DANI", 22. jun 1998. Sarajevo.

45/ Žan-Rene Ruez je pre dolaska u Hag bio inspektor krivične policije, rukovodilac grupe za suzbijanje razbojništva, u Nici. (Žak Mase: "Naši dragi ratni zločinci", Klub "Plus", DAN GRAF, Beograd, 2006, str. 7) Ovaj provincijski francuski inspektor postao je uskoro po dolasku na novi posao nadobudni stručnjak Haškog tribunala u istraživanjima srpskih zločina.

46/ Julija Bogoev intervju sa istraživačem Žan-Rene Ruezom, "Monitor", br. 548 i 549, od 19. i 27. aprila 2001.

47/ "Missing persons on the territory of Bosnia and Hercegovina", Služba traženja Međunarodnog komiteta Crvenog krsta (MKSK), Ženeva.

48/ Međunarodni krivični sud Ujedinjenih nacija za bivšu Jugoslaviju, Istraga o Srebrenici, Din Mening "Rezime sudsko-medicinskog dokaznog materijala-Stratišta i masovne grobnice", 16. maj 2000. neslužben prevod na srpski.

49/ Uobičajena klasifikacija grobnica je: primarne, tranzitne i sekundarne. Primarne su mesta prvog ukopa i za utvrđivanje broja tela najvažnije, tranzitne su privremene, u transportu tela do nove sekundarne grobnice.

50/ Grobnica ekshumirana od 07 do 18. 07. 1996.

51/ Isto, od 20-26. 07. 1996.

52/ Isto, lažeta 1 od 13.07-03.08.2000, lažeta 2 od 19.08.-09.09.1996.

53/ Isto, 10-24.09.1996.

54/ Isto, Glogova 1 od 07.08.-20.10. 2000. i Glogova 2 od 11.09.-22.10.1999.

55/ Isto, 24.06-06.08.1999.

56/ Isto, Konjević Polje 1 od 07-09.09. 1999. i Konjević Polje 2 ekshumirano 10.10.1999.

57/ Isto, 15-25. 04. 98.

58/ Isto, 07-25.08.1998.

59/ Pored Dina Meninga u poslovima istraživanja učestvovali su prof. Toni Braun, stručnjak sa Univerziteta u Eksteru, Velika Britanija, koji je ispitivao uzorke tla, kamenja i polena koji su prikupljeni i upoređivani iz masovnih grobnica i stratišta. Tu su bile i Službe za kriminalistička istraživanja Pomorskih snaga SAD, Kriminalističko-tehnička laboratorija Holandskog instituta za kriminalističku tehniku i poseban tim stručnjaka iz Finske.

60/ Srebrenica-Potočari, Spomen obilježje i mezarje, Odbora za podršku i realizaciju. "Spisak identifikovanih tela ukopanih 31. marta, 11. jula i 20. septembra 2003", pripremili Sadik Salimović i Marinko Sekulić. Za izdavača Habdurahman Malkić. Srebrenica, 2003.

- 61/ "Spisak stradalnika ukopanih 11. jula 2005. u Memorijalnom kompleksu Srebrenica-Potočari", izdavač: "Srebreničke novine".
- 62/ Javno komunalno preduzeće Gradska groblja-Visoko: "Raspored ukopa nastradalih Srebreničana za ukop 11. jula 2006. u Memorijalnom centru "Potočari".
- 63/ Upis izvršen po osnovu Rješenja Opšt. suda Lukavac br. R-591/96 od 30.03.2000. Datum upisa u matičnu knjigu umrlih: 15.06.2000.
- 64/ Upis smrti izvršen na osnovu Rješenja o progl. smrti R-262/97 od 6.10.1997.g. Opšt. sud Kalesija. Datum upis u matičnu knjigu umrlih: 24.10.1997.
- 65/ Upis smrti izvršen na osnovu Rešenja Osnovnog suda Kladanj br. R-36/96 od 21.11.1996. Datum upisa u matičnu knjigu umrlih: 29.11.1996.
- 66/ Upis smrti izvršen na osnovu Rešenja Opšt. suda Tuzla br.R2-379/96 od 5.04.1999. Datum upisa u matičnu knjigu umrlih: 29.12.2000.
- 67/ Upis smrti izvršen na osnovu Potvrde o smrti Zdravstvena ustanova-Bratunac br.05-202-320/99. Datum upisa u matičnu knjigu umrlih: 12.11.1999.
- 68/ Dokumentacija Centra za istraživanje zločina nad srpskim narodom.
- 69/ Jedan njihov zaplenjeni izveštaj glasi: "Štab oružanih snaga Srebrenica, br. 697-93 od 11.11.1993 (Spisak poginulih i umrlih boraca čije su porodice socijalno i stambeno zbrinute u Tuzli i okolini)".
- 70/ Isto kao pod 1.
- 71/ Predlog i obrazloženje Komande 28. divizije Armije BiH, zaveden pod br. str. pov. 04-16/95 od 30.03.1995. za dodelu ratnog priznanja značka "Zlatni ljiljan".
- 72/ O srpskim žrtvama Srebrenice vidi: Centar za istraživanje zločina nad srpskim narodom "Srpske žrtve opštine Srebrenica 1992-1995." Prethodni podaci. Beograd, 1998.
- 73/ O srpskim žrtvama opštine Bratunac vidi: Centar za istraživanje zločina nad srpskim narodom "Srpske žrtve opštine Bratunac 1992-1995." Prethodni podaci. Beograd, 1998.